

SLOVENISTIKA 10

SZERKESZTETTE
Lukácsné Bajzek Mária

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2017

Megjelent az ELTE támogatásával

SZAKMAI LEKTOROK

Jožica Čeh Steger

Zsilák Mária

NYELVI LEKTOR

Mladen Pavičić

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ

Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztő

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője

Sorozatszerkesztő Lukács István

A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.

ISSN 1789-3976

ISBN 978-963-284-885-3

VSEBINA

UVOD

Marija Bajzek Lukač.....7

Marko JESENŠEK

Internacionalizacija in vloga slovenskega jezika
v univerzitetnem izobraževanju.....9

István LUKÁCS

Prešernova in Petőfijeva »Železna cesta«
Pot do ljubezni in svobode.....19

Miran HLADNIK

Novo od Prešerna.....29

Vlado NARTNIK

Od nedoločne do določne oblike
slovenskih pridevnikov.....39

Miran ŠTUHEC

Lirika Uroša Zupana do l. 2000.....47

Mojca SMOLEJ

Psevdohipotaktične konstrukcije.
Primer členkovnih stavkov.....59

Silvija BOROVIK

Tematika večkulturnosti, medkulturnosti
in identitete v izbranih esejih Aleša Debeljaka.....71

Mihaela KOLETNIK

Frazemi s sestavinama *pes* in *maček*
v gornjeseniškem govoru.....87

Mojca NIDORFER ŠIŠKOVIC Mednarodno sodelovanje v mreži slovenistik na tujih univerzah.....	103
Tone SMOLEJ , Mladen PAVIČIĆ Josip Ogrinec in Madžarska.....	117
Natalija ULČNIK Raba oblike <i>človeki</i> v slovenščini.....	129
Damjan HUBER Besedilna fonetika v slovenskih pravopisnih in pravorečnih priročnikih.....	143
Mira IVIČ KRAJNC Humorja ni nikoli preveč ... ali pač.....	157
Blanka BOŠNJAK Žanrske prvine v sodobni slovenski kratki prozi.....	169
Alma VÁRKONYI Odnos do Boga v poeziji Jánosa Pilinszkega in Edvarda Kocbeka.....	181
Gergely BAKONYI Recepcija sodobne slovenske književnosti v luči prevodov.....	191
Előd DUDÁS Pretekli časi v Martjanski pesmarici.....	199
György RÁGYANSZKI János Fliszár in njegov slovensko-madžarski slovar.....	209
Marija BAJZEK LUKAČ Razvoj besedilnih vrst in jezika pri prekmurskih evangelikičanskih pisateljih 18. stoletja.....	217

Prešernova in Petőfijeva »Železna cesta« Pot do ljubezni in svobode

ISTVÁN LUKÁCS

*Filozofska fakulteta Univerze Loránda Eötvösa, Múzeum krt. 4/D,
1088 Budapest, lukacs.istvan@btk.elte.hu*

France Prešeren je pesnik evropskega ranga slovenske, Sándor Petőfi pa madžarske romantike. Razprava skozi primerjalno analizo dveh pesmi (Od železne ceste, Vasúton) predstavlja, kako se v njunem pesniškem razmišljanju odraža tesna vez med idejama svodobode in ljubezni.

France Prešeren a szlovén, Petőfi Sándor pedig a magyar romantika európai rangú költője. A jelen dolgozat két versszöveg (Od železne ceste, Vasúton) összehető vizsgálatá alapján azt mutatja be, hogy költői gondolkodásukban miként teljesedik ki a szabadság és a szerelem szoros eggyívő tartozásának eszméje.

Ključne besede: France Prešeren, Sándor Petőfi, slovenska romantika, madžarska romantika, ideja svobode in ljubezni

Kulcsszavak: France Prešeren, Petőfi Sándor, szlovén romantika, magyar romantika, szabadság és szerelem eszméje

Raziskovanje slovensko-madžarskih literarnih stikov je precej zanemarjeno področje slovenske primerjalne književnosti. Lahko rečemo, da so razlogi in vzroki za to popolnoma logični, saj sta bili slovenska literatura in slovenska literarna veda vedno usmerjeni predvsem k zahodnemu literarnemu in znanstvenemu krogu. Madžarska književnost in na sploh kultura v preteklosti nikoli nista bili predmet posebnega in poglobljenega zanimanja Slovencev. Vzrokov je nešteto, od zgodovinskih in mentalnih do kulturnih in jezikovnih. Na drugi strani pa je zadnja desetletja madžarska komparativistika na tem področju pokazala nekaj vidnih rezultatov. Tudi to je logično, saj je madžarska literarnozgodovinska veda od

začetka pa do konca 20. stoletja pokazala poseben čut do vseh duhovnih produktov sosednjih narodov, kljub prej omenjenim razlikam, natančneje prav zaradi njih, saj je s tem poučarjala željo po povezovanju s sosednjimi narodi. Kar pa se tiče madžarske literarne vede in komparativistike znotraj nje, sta bili zadnji desetletji zaznamovani z paradigmatičnimi spremembami in je prišlo do popolne zmage postmodernističnih literarnovednih diskurzov.

István Fried, eden redkih madžarskih literarnih zgodovinarjev in komparativistov, ki se redno ukvarjajo tudi s slovensko literaturo, v svoji najnovejši študiji *France Prešeren – magyar aspektusból* (France Prešeren – z madžarskega zornega kota) (Fried 2015) postavlja temeljno vprašanje: v kakšni meri in zakaj je smiselno primerjati dve poeziji, če ni med njima nobenih neposrednih stikov. Gre, seveda, za retorično vprašanje, saj se tudi Fried zaveda, da je končni cilj takih primerjav nastajanje regionalnih literarnih sintez. Friedove dosedanje primerjave so bile usmerjene na ujemanja in razhajanja med Prešernom in madžarskim romantikom Vörösmartyjem. Predvsem prek teh analiz je prišel do temeljnih ugotovitev o diferenciranosti oziroma nediferenciranosti, o jezikovnem potencialu ter slojevitosti zapoznelega klasicizma nacionalnih literatur na eni in drugi strani. (Fried 2015: 57-58)

Če bi moral svojo v naslovu najavljeno temo postaviti prav v kontekst primerjalne književnosti na slovensko-madžarski oziroma na madžarsko-slovenski relaciji, bi moral vsekakor omeniti Pogačnikovo študijo *France Prešeren in Sándor Petőfi. Tipološka razčlemba antitetičnih in analognih paralelizmov*. (Pogačnik 1998) Seveda predvsem zaradi tega, ker je to edina temeljita slovenska primerjalna študija, ki se ukvarja s tipološkimi sorodnostmi in razlikami dveh konkretnih pesmi (*Slovo od mladosti in Itt benn vagyok a férfikor nyarában / Tu sem sredi poletja moške dobe/*). Kot piše Pogačnik: »Gre za tipološko analizo dveh pesmi in prek njih za analizo dveh avtorjev, med katerimi ni bilo nobenih idejno-estetskih zvez, obstajajo

pa - v konkretnih zgledih - genetične, žanrovske in miselne sorodnosti, ki so pogojene v skupnih virih in podobnih bi-vanjskih položajih.« (Pogačnik 1998: 222).

OD ŽELEZNE CESTE

»Bliza se železna cesta,
nje se, ljubca! veselim;
iz Ljubljane v druge mesta,
kakor tiček poletim.«
»Ak je blizo tista cesta,
moraš vzet' me, ljubček moj!
de, pogledat tuje mesta,
bom peljala se s teboj.«
»Sam se po železni cesti
vozil bom od nas do nas;
drugo ljubco v vsakem mesti
imel bom za kratek čas.«
»Ceste tebi ne zapéram,
ne na Dunaj, v Gradec, v Trst;
tí pa mene pusti zméram,
pet 'mam boljših na vsak prst.«
»Vé Kranjice ste košate,
so prijazne Štajerke;
Trst dekleta 'ma bogate,
Dunaj zal' oblečene.«
»Smo poštene mé Kranjice,
vsak sleparček ni za nas;
mé pa hočmo bit' ženice,
ljubce ne za kratek čas.«
»Vé si pa žel'te možičke,
ki ne stópjó z vójence,
zmeram vprežene osličke,
dolgočasne revčke.«
»Tebe sla pa h krotkim ticam
vleče, buzakljunski kos!
Veter dal boš dvajseticam,
pricapljal nazaj boš bos.«
»Jaz popeljem se tje v Brno,
snubit Judnje kršene;
bom priženil z ženo črno
penezov na mernike.«
»Jaz pa iz domačih starcov
si moža zvolila bom;
imel bo ko peska dnarcov,
mene várval bo in dom.«
»Žene jaz ne bom zapiral,
bal ne bom se zanjo nič;

nje obresti bom pobiral,
 živel brez skrbi ko tič.«
 »Jaz pa hlače bom nosila,
 gospodar bom čez mošnjó;
 bom vabila na kosila,
 kogar meni bo ljubó.«
 »Varij! celi dan bo gódil,
 vso noč kašljal stari mož;
 bo te še od hiše spodil,
 ak mu stregla prav ne boš.«
 »Judnja je ko satan zvita,
 kadar boš z njo zavozlan,
 privošila skoporita
 komej ti bo sok neslan.«
 »Torej bodi meni zvesta,
 sej te ljubim le samó;
 kje je še železna cesta,
 koj mi v zakon daj rokó.«
 »Tebi jaz ne bom nezvesta,
 ljubček! ti si tiček zrel:
 ko železna pride cesta,
 varij, de ne boš mi ušel!«
 »Po nji peljal te ženico
 bom na Dunaj, v Gradec, v Trst,
 zvesto kazat jim Kranjico,
 ak ne bo na poti – krst.«
 »Ak kaj tacga se napravi,
 boš počakal, ljubček moj!
 Vselej mož najmanj zapravi,
 ak ženico 'ma s seboj.«

Prešernova pesem *Od železne ceste* po mnenju nekaterih literarnih zgodovinarjev šteje med priložnostne pesmi (Kos 2002: 119), drugi pa jo uvrščajo med ljubezenske. (Pogačnik 1998: 230) Prvič je bila objavljena v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* 16. aprila 1845 s podnaslovom *Andrejčik in Barbika*. (Prešeren 1965: 240) V poznejših objavah Prešernove lirike je bil ta podnaslov izpuščen, uredniki so najverjetneje s tem želeli ublažiti priložnostni karakter same pesmi. Iz filoloških raziskav vemo, da je Prešeren pesem »... zasnoval iz zaljubljene misli na lepo Barbiko Peklarjevo iz Trbovelj, svakinjo ljubljanskega hotelirja Zalarja, in iz mrzličnega pričakovanja železnice, ki se je polastilo Ljubljancev tisto pomlad, ko so začeli graditi progo iz Celja proti Ljubljani.« (Slodnjak) (Pre-

šeren 1979: 280) Vsekakor je zanimivo in mogoče pomembno, da je ta igriva pesem nastala v mračnem, kritičnem obdobju Prešernovega življenja. Po žanrski kvalifikaciji je bila pesem prej uvrščena med »nadpevanke« (Pintar 1897: 47), kar je prevzela tudi poznejša prešernologija (Paternu 1994: 231). Gre za tako imenovano tekmovalno pesem, kakršno najdemo v bukolični liriki Teokrita, Vergila in Horacija. To pomeni, da Prešeren oživlja klasično tradicijo, vendar v tem primeru tekmovanja zaljubljenih ne umešča v naravno idilično okolje, ampak v takratno *tehnicistično* sodobnost. Z drugimi besedami, gre za povezovanje priložnostne in ljubezenske tematike s pomočjo oživljanja antične tradicije.

Prešernova pesem je prava dvogovorna pesem, ki je v svoji dialoški grajeni dosledno in simetrično, saj se v osemnajstih kiticah izmenično oglašata moški (Andrejčik) in ženski (Barbika) glas. Na samem začetku v prvi kitici pesnik označi predmet svoje pesmi, prav zaradi tega bi lahko rekli, da ima ta kitica funkcijo prave *propozicije*:

»Bliža se železna cesta,
nje se, ljubca! veselim;
iz Ljubljane v druge mesta,
kakor tiček poletim.«

Naslednje tri kitice kot *ekspozicija* prek hudomušnega razgovora med ljubezenskim parom predstavljajo začetek tekmovanja med nezvestobo moškega in ženske.

V nadaljevanju pa se v osmih kiticah s pomočjo izmeničnega dialoga na moški in ženski strani predstavljajo različni modusi: bogastvo variacij stikov moškega lirskega subjekta z ženskami na eni in možnost poroke ženskega lirskega subjekta z domačim starcem na drugi strani. To naštevanje in verbalno tekmovanje funkcionira kot prava *enumeracija*. Pomembno je poudariti, da v tem *enumeracijskem delu* izstopa posebna »zgodbica« kot *retardacija* o snubitvi Judinje v Brnu (9. kitica – moški glas), saj odgovor na to možnost prihaja šele

proti koncu pesmi (14. kitica – ženski glas). Glede na to, da gre za pravo *epsko retardacijo*, velja spomniti na dejstvo, da je Prešeren nekaj mesecev prej, 16. januarja 1845 v listu *Illyrisches Blatt* objavil romanco *Judovsko dekle*. Jasno je, da ta romanca in retardacija v pesmi *Od železne ceste* tvorita pravo samonanašanje (avtoreferencialnost). Zadnje štiri kitice lahko razlagamo kot epsko zadostitev pravici. 15. kitica se začne z vzročno-sklepalnim prislovom: »**Torej** bodi meni zvesta ...« To pomeni, da je rešen navidezni konflikt enumeracije, v katerem sta strani na visoki emotivni ravni naštevali lastne opcije in lastno vizijo o nezvestobi v tem ljubezenskem razmerju, saj je na koncu zmagala zvestoba.

Iz rečenega je razvidno, da Prešernova popolnoma simetrično zgrajena pesem – 4 / 8 / 4 – v svojih strukturnih rešitvah delno modelira najprestižnejšo obsežno pripovedno pesnitev, ep. (Avsenik Nabergoj 2011: 220–233)

Prešernova pesem je pisana v štirivrstičnih kiticah s trohejskimi osmerci in sedmerci, ki so med sabo povezani s prestopnimi ženskimi in moškimi rimami:

»Bliža se železna cesta,	8	A
nje se, ljubca! veselim;	7	B
iz Ljubljane v druge mesta,	8	A
kakor tiček poletim.«	7	B

V tej pesmi se je Prešeren jezikovno približal ljudskemu govoru, ki ga je literariziral. (Paternu 1994: 231)

VASÚTON

Tenger kék veszen körül,
 Középében lellem fürdik...
 A madár röpült csak eddig,
 Most az ember is röpül!
 Nyílsebes gondolatunk,
 Késő indulánk utánad,
 De sarkantyúzd paripádat,
 Mert elérünk, elhagyunk!
 Hegy, fa, ház, ember, patak

És ki tudja, még mi minden?
 Túnédez föl szemeimben
 S oszlik el, mint köd-alak.
 A nap is velünk szalad,
 Mint egy örült, aki véli,
 Hogy őt, összevissza tépni,
 Űzi egy ördögcsapat;
 Futott, futott, s hasztalan!
 Elmaradt... fáradva dől le
 A nyugati hegytetőre,
 Arcán szégyen lángja van.
 S még mi egyre röpülünk,
 Egy sziporkát sem fáradva;
 Ez a gép tán egyenest a
 Másvilágba megy velünk! -
 Száz vasutat, ezeret!
 Csináljatok, csináljatok!
 Hadd fussák be a világot,
 Mint a testet az erek.
 Ezek a föld erei,
 Bennök árad a műveltség,
 Ezek által ömlenek szét
 Az életnek nedvei.
 Miért nem csináltatok
 Eddig is már?... vas hiányzott?
 Törjetek szét minden láncot,
 Majd lesz elég vasatok.

Petőfijeva navidezno priložnostna pesem *Vasúton* (Na vlaku) je nastala decembra leta 1847, več kot dve leti in pol po Prešernovi pesmi. Velja omeniti, da je madžarski romantik točno v istem obdobju kot Prešeren doživel globoko pesniško krizo (1845-46), ki jo strokovna literatura povezuje s ciklom *Felhők* (Oblaki) in jo tako tudi imenuje. V Petőfijevi pesmi je opisano zelo konkretno doživetje potovanja z železnico, na prvi progi, ki je bila odprta med Pešto in Vácem 15. julija leta 1845. To pomeni, da se Petőfijevo pesniško besedilo nanaša na konkretno in ne na virtualno doživetje, tako kot pri Prešernu. Tudi Petőfijeva pesem je pisana v štirivrstičnih kiticah, teh je 9, natančno pol toliko kot v Prešernovi, v njih se izmenjujejo sedmerci in osmerci, ki so med sabo povezani z oklepajočimi ženskimi in moškimi rimami. Podobnost metrične sheme z malce drugačnim vrstnim redom parnih in neparnih vrstic je

več kot očitna, zlasti pa je pomembno poudariti *asimetrijo* številca logov v vrsticah, neparnih sedmercev in parnih osmercev:

Tenger k�j veszen k�r�l,	7	A
K�zep�ben lellem f�rdik...	8	B
A mad�r r�p�lt csak eddig,	8	B
Most az ember is r�p�l!	7	A

Prvi kitici Pet fijeve pesmi, podobno kot prve štiri Prešernove, vsebujeta *propozicijo* in *ekspozicijo*. V prvi kitici lirski subjekt izraža svojo neizmerno veselje, natančno tako kot pri Prešernu, ter prek popolnoma enake pesniške prispodobne primerja potovanje človeka. (Prešeren: kakor tiček – Pet fi: ptič leti, človek leti):

Morje *veselja* me objema,
Sredenj se moja duša kopa ...
Ti ek je letel do zdaj,
Zdaj pa leti tudi človek!

Pet fi

»Bliža se  elezna cesta,
nje se, ljubca! *veselim*;
iz Ljubljane v druge mesta,
kakor tiček poletim.«

Prešeren

Vzrok neizmernega veselja lirskega subjekta je seveda sama železnica, oziroma možnost hitrejšega potovanja od ptice in od same misli (2. kitica). Dve propozicijski in ekspozicijski kitici, podobno kot pri Prešernu, takoj ustvarjata navidezno opozicijo med lirskim subjektom v prvi osebi ednine (1. kitica) in prvi osebi množine (2. kitica). Ker se v nadaljevanju dosledno izmenjujeta prvoosebni individualni in kolektivni subjekt, lahko rečemo, da tudi v tem primeru gre za *enumeracijsko* dialo sko predstavljanje zelo konkretne ideje, ideje *hitrosti*. V tem enumeracijskem naštevanju in opoziciji je na eni strani predmetni zunanji svet, v katerem se giblje sam vlak (gore, drevesa, hiše, ljudje, potok, samo sonce), na drugi strani pa je s popolno predfuturisti no dinamiko predstavljen zmagujo i vlak, v katerem se nahaja sam subjekt. V zaključnem delu pesmi (7. in 8. kitica) lirski subjekt poziva k izdelavi tisočerih vlakov, ki naj bi zasedli ves svet, kot se metaforično izraža: »To so  ile zemlje«, prek katerih krožijo omika naše

civilizacije in sokovi življenja. Na samem koncu za ideološki zaključek postavi retorični vprašnji: Zakaj do zdaj niste gradili železnic? Mogoče vam je manjkalo železa? Na ti vprašanji sledi jasen in odločen odgovor lirskega subjekta: razbijte vse verige in boste imeli dovolj železa. Jasno je, da se ta *navidezno* priložnostna pesem na koncu, v zadnji kitici pretvori v pravo politično pesem z radikalnim pozivom k razbijanju verig.

Pesnika našega prostora, reprezentativna predstavnika nacionalne romantike, Slovenec France Prešeren in Madžar Sándor Petőfi, v svojih pesniških besedilih s skoraj identičnim naslovom tematizirata vlak, sodobni dosežek človeške civilizacije. Obe pesmi sta grajeni na podlagi zelo podobne metrične sheme: v štirivrstičnih kiticah z osmerci in sedmerci, ki so med sabo povezani ali s prestopnimi ali z oklepajočimi ženskimi in moškimi rimami. Prešernova pesem je natančno dvakrat daljša kot Petőfijeva. Obe pesmi, ki sta dosledno dialoško grajeni (pri Prešernu eksplicitno, pri Petőfiju implicitno), v svojih strukturnih rešitvah delno modelirata najprestižnejšo obsežno pripovedno pesnitev, ep. To se jasneje vidi pri Prešernu, saj neposredno izhaja iz klasicistične tradicije »nadpevank«. Identična skupna tehnicistična inspiracija (vlak) pri Prešerenu navidezno odpira popolnoma individualno pot (ljubezen), pri Petőfiju pa kolektivistično (svoboda). Kaj pa je zaključek pri obeh, do katerega prideta vsak na svoj način in po lastni poti? Pravzaprav zelo sorodna stvar: pri Prešernu po odpiranju vprašanja individualne svobode in naštevanju vseh možnih alternativ na koncu „zasidranje“ pri domači, tj. *nacionalni ljubici*, pri Petőfiju pa po tekmovalnem in futurističnem letu vlaka boj za *univerzalno svobodo*. Tudi v tem primeru gre pri obeh za pomembna, med seboj močno povezana principa romantične koncepcije: *ljubezni* in *svobode*.

LITERATURA

- AVSENIK NABERGOJ, Irena, 2011: *Literarne vrste in zvrsti*. Ljubljana: Cankarjeva založba:
- FRIED, István, 2015: France Prešeren magyar aspektusból. *Forrás*, 11, 56–72 <http://www.forrasfolyoirat.hu/1511/fried.pdf>
- KOS, Janko, 2002: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: DZS.
- PATERNU, Boris, 1994: *France Prešeren*. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani: Ljubljana.
- PINTAR, Luka (L. P.), 1897: Nadpevanka. *Ljubljanski zvon*, 47–49. <http://scans.library.utoronto.ca/pdf/5/16/ljubljanskizvon-17ljubuoft/ljubljanskizvon17ljubuoft.pdf>
- POGAČNIK, Jože, 1998: France Prešeren in Sándor Petőfi. Tipološka razčlemba antitetičnih in analognih paralelizmov. *Hasonlóságok és különbözőségek – Ujemanja in razhajanja*. Kossics Alapítvány/Košičev sklad: Budapest.
- PREŠEREN, France, 1965: *Zbrano delo I*, Ljubljana: DZS.
- PREŠEREN, Anton 1979: *Pesnitve in pisma*. Ur.: Anton Slodnjak. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SZABÓ, T. Anna, <http://szabotanna.com/esszek/egy-sajat-versem-elemzese/>